

6. Паламарчук М.М., Горленко И.А. Минеральные ресурсы в структуре районных промышленных комплексов. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 61-75.
7. Паламарчук М.М., Горленко И.А., Ясюк Т.Е. Минеральные ресурсы и формирование промышленных территориальных комплексов. – К.: Наукова думка, 1978. – 220 с.
8. Палиенко В.П. Неогеодинамика и ее отражение в рельефе Украины. – К.: Наукова думка, 1992. – 116 с.
9. Палиенко Э.Т. Понсковая и инженерная геоморфология. – К.: Вища школа, 1978. – 198 с.
10. Руденко Л.Г., Палиенко В.П., Шевченко Л.М. та ін. Конструктивно-географічні напрями регіонального природокористування у зв'язку з розвитком мінерально-сировинної бази України (концептуальний аспект) // Український географ. журнал, 2003. - № 4. – С. 11-18.
11. Руденко Л.Г., Палиенко В.П., Байтала В.Д. та ін. Підходи, принципи та методи конструктивно-географічних досліджень регіонального природокористування у зв'язку з розвитком мінерально-сировинної бази України // Український географ. журнал, 2004. - № 3. – С. 13-19.
12. Руденко Л.Г., Палиенко В.П., Барцєвський М.Є. та ін. Проблеми природокористування в гірничодобувних районах України // Укр. географ. журнал, 2005. - № 3. – С. 18-23.
13. Сивий М.Я. Мінеральні ресурси Поділля: конструктивно-географічний аналіз і синтез. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 656 с.
14. Сивий М.Я. Конструктивно-географічні засади дослідження мінерально-сировинних ресурсів регіону // Український географічний журнал - 2005. - № 1. - С. 38-46.
15. Сивий М.Я. Про класифікації мінерально-сировинних ресурсів // Наукові записки Тернопільського національного педуніверситету ім. В.Гнатюка. Серія: Географія. – 2007. - №2. С.162-172.

Summary:

M. Syuy. METHODOLOGICAL APPROACHES TO MINERAL RAW RESOURCES STUDY.

Geologo-mineralogical, natural-geographical, economic-geographical, economic, geoeological, historical and constructiv-geographical approaches to mineral resources study were selected. The author's position concerning constructiv-geographical direction of their research was formulated.

Надійшла 16.02.2009р.

УДК 911.373/374

Зоряна ГЕРАСИМІВ

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Вступ. Сьогодні в Україні на науковому рівні розглядається розвиток суспільства, який передбачає гармонійне співіснування природи, людини, господарства. Модель такого розвитку висвітлена в концепції сталого розвитку, прийнятої у 1992 році на світовому саміті в Ріо-де-Жанейро, де було затверджено глобальну Програму дій „Порядок денний на ХХІ століття”. Необхідно забезпечити сталий розвиток усіх галузей господарства, міських і сільських населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців займаються проблемами сталого розвитку в усіх сферах економіки, в тому числі і сільського господарства, проте дослідженням сталого розвитку сільських територій приділяється недостатньо уваги. Даній проблематиці присвятили свої праці О.М. Онищенко (2006), В.В. Юрчишин (2005, 2006), Д.О. Плеханов (2009), А.В. Лісовий (2007), О.В. Шубравська (2002), М.Й. Малік (2008), які займаються дослідженням зайнятості, забезпечення добробуту сільських жителів, розбудови соціальної інфраструктури, розвитку аграрної сфери.

Постановка завдання. Сільська місцевість в екологічному відношенні виглядає непогано, але якщо взяти до уваги соціально-економічні умови життя і праці людини, яка перебуває в центрі уваги сталого розвитку, вони є далекими від оптимальних. Основною метою публікації є дослідження відповідності екологічного, економічного та соціального розвитку сільських населених пунктів східної частини Опілля вимогам сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні в проекті концепції сталого розвитку в 1997 році відзначено, що „сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови

збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь”.

Під сталим розвитком слід розуміти такий напрям світового економічного зростання, при якому забезпечується якість життя громадян, що опирається, з одного боку, на сучасні досягнення науково-технічного прогресу, які задовольняють його поточні потреби, але своєю дією на навколишнє середовище не загрожують майбутнім поколінням, з другого боку – забезпечується якісне зростання по рівнях матеріального, житлово-побутового, соціального забезпечення, охорони здоров'я, екологічної та особистої безпеки [3, с. 141].

Сталий розвиток передбачає задоволення потреб людини, ефективне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження і відтворення природного середовища, збалансованість екологічної, економічної і соціальної сфер, при цьому повинні враховуватись інтереси майбутніх поколінь.

Крім терміну „сталий розвиток” вживаються також поняття „збалансований розвиток”, „узгоджений розвиток”, „гармонійний розвиток”, які, на думку окремих вчених, більш повно розкривають зміст поняття „sustainable development”. Професор В. Барановський вважає, що доцільним було б вживати термін „збалансований розвиток”, тобто такий, що має збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої геосистеми „природа-суспільство”.

Основною метою сталого розвитку є гармонізація взаємовідносин суспільства і природи через досягнення економічного зростання, покращення умов життя сучасного та майбутнього поколінь за умови дотримання балансу споживання ресурсів та енергії суспільством з можливостями природи та збереження її соціально-економічних функцій [2, с. 62].

Сталий розвиток сільських територій слід розглядати як процес гармонійного розвитку сільських жителів через створення відповідних соціальних умов, забезпечення можливості економічного зростання без шкоди для навколишнього середовища. Такий розвиток передбачає пріоритет екології над економікою, задоволення матеріальних і духовних потреб людини.

Оскільки землекористування на засадах сталого розвитку повинно бути екологічно збалансованим, проаналізуємо співвідношення між екологічно стабільними та екологічно нестабільними угіддями на прикладі сільських рад східної частини Опілля в межах Тернопільської області.

До екологічно стабільних угідь віднесемо пасовища, сіножаті, ліси, болота, частково водні ландшафти, в яких хоч і змінений видовий склад рослинного та тваринного світу, порушено мікрокліматичні особливості, але майже не порушено літогенну основу. Ступінь змін і перетвореності не настільки значний, щоб змінити структуру ландшафту. Вони займають 55,4 % досліджуваної території (94,3 тис. га).

До екологічно нестабільних угідь віднесемо орні землі, багаторічні насадження, міську та сільську забудову, землі промисловості, транспорту, а також антропогенно-аквальні ландшафти, структура яких значною мірою порушена антропогенним впливом. Вони займають 44,6 % території (75,8 тис.га).

В компонентній структурі земельного фонду східної частини Опілля в межах Тернопільської області орні землі займають 67,1 тис. га (39,4%), сіножаті – 5 тис. га (3%), пасовища – 28,8 тис. га (16,9%), лісовкриті площі – 52,7 тис. га (31%), землі житлової забудови, промисловості та транспорту – 8,7 тис. га (5,1%), решту – інші землі. (Рис. 1)

Для досліджуваної території доцільно встановити наступні співвідношення між видами використовуваних земель, які б забезпечили їх оптимальну організацію і виконання ними пріоритетних функцій відповідно до вимог сталого розвитку: орні землі - 30-35% (розораність європейських держав 28-32%, за Ю.Одумом, оптимальна розораність повинна становити 30%), заліснені землі – 35-40% (за М.Д.Гродзинським, оптимальною лісистістю є 23-40%, але для горбогірних територій вона повинна бути дещо вищою), сіножаті, пасовища

– 20-25% (разом з лісовкритими територіями, за Ю.Одумом, вони повинні займати 60% площ), землі забудови, промисловості та транспорту – до 10%.

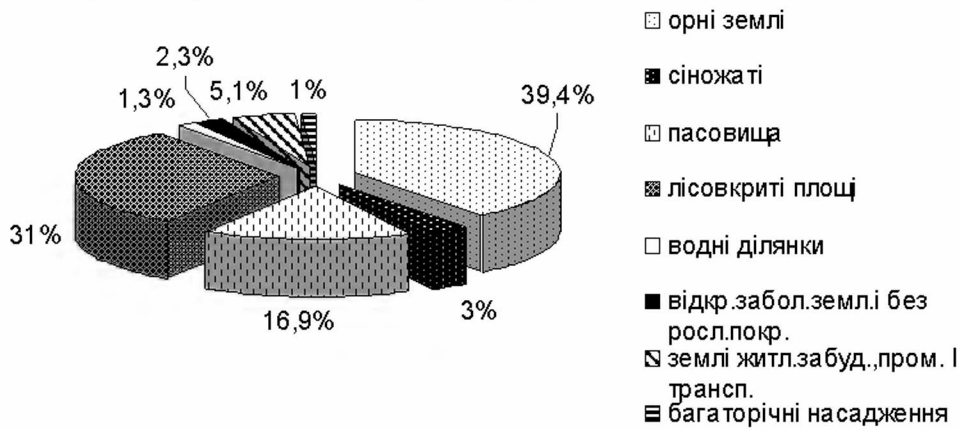

Рис. 1. Структура землекористування східної частини Опілля

Рис. 2. Екологічно стабільні угіддя в структурі землекористування

Можна виділити декілька районів, які відрізняються між собою часткою екологічно стабільних угідь в структурі землекористування та ступенем антропогенної перетвореності. (Рис.3)

Рис.3 Райони землекористування в межах східної частини Опілля

1) Північно-Західний район (14,5% площі досліджуваної території). Він характеризується низькою антропогенною перетвореністю території, високою часткою екологічно стабільних угідь (більше 67%).

Особливістю землекористування цього району є те, що в ньому велика частка площі вкрита лісами (понад 40%), значні ділянки відведені під сіножаті, пасовища і багаторічні насадження (понад 30%), порівняно невелика частка орних земель (близько 20%), низька частка забудованих територій. Види землекористування, які переважають у цьому районі, незначною мірою впливають на структуру ландшафтів, зберігаючи їх в стані, найбільш близькому до природного. В даному районі найбільш низька ймовірність деградації та виснаження ландшафту, він практично не потребує проведення оптимізаційних заходів для вдосконалення структури землекористування, тут є перспективи для розвитку туристсько-

рекреаційної сфери.

2) Північний, Центральний та Південно-Східний райони (41% площі досліджуваної території), які характеризуються середньою антропогенною перетвореністю ландшафтів (частка екологічно стабільних угідь коливається в межах 50-67%).

Найбільші площі земель цих районів зайняті ріллею (понад 35%) і лісами (близько 40%), дещо менші – під сіножатями та пасовищами (близько 20%), незначні площі земель використовуються під забудову, для потреб промисловості, транспорту.

Дані райони потребують проведення незначних оптимізаційних заходів для вдосконалення структури землекористування. Тут необхідно зменшити частку орних земель шляхом залуження та заліснення схилів крутизною понад 50, раціоналізувати лісокористування, запровадивши вибіркові та поступові рубки, розширити площі природоохоронних територій шляхом включення частини лісів, лук та орних земель у склад регіональної екомережі. Райони є перспективними для розвитку туризму та оздоровлення населення.

3) Східний, Західний, Південний та Південно-Західний райони (44,5% площі досліджуваної території) характеризуються значною антропогенною перетвореністю (частка екологічно стабільних угідь менша 50%).

Для цих районів, які є найбільш антропогенно перетвореними, характерне значне переважання площ, зайнятих ріллею (близько 60%), над площами, зайнятими лісами (близько 20%), сіножатями, пасовищами та багаторічними насадженнями, порівняно невелика частка земель відводиться під забудову, для потреб промисловості, транспорту.

Ландшафти даних районів дуже змінені та перетворені господарською діяльністю людини, структура землекористування не відповідає критеріям оптимальності, згідно з якими частка земель з природним покривом повинна становити 60%, ріллі – 30%, забудов – 10%.

На даній території слід провести ряд оптимізаційних заходів, що передбачають зменшення частки орних земель та збільшення площ, зайнятих природною рослинністю шляхом заліснення та залуження крутих схилів та деградованих орних земель, припинити непродуктивне вирубування лісів, відвести частину земель під об'єкти природно-заповідного фонду.

В екологічному відношенні досліджуваний регіон виглядає непогано, проте в сільських населених пунктах є багато невирішених проблем, які через кризу в країні почали загострюватись. Насамперед, це складні соціально-економічні умови життя і праці сільських жителів, нестача коштів для забезпечення сім'ї всім необхідним для життя. Відсутність роботи для молоді в сільських населених пунктах, низька заробітна плата на сільськогосподарських підприємствах стають причиною зниження інтересу до праці. Сільськогосподарські виробники відчувають нестачу фінансових ресурсів.

Безробіття сприяє виникненню антисоціальних явищ, породжує масову міграцію селян у міста, де сьогодні також складна ситуація з працевлаштуванням незайнятого населення, постійно поповнюються лави безробітних. Частина молодих людей виїжджає за кордон, в тому числі і нелегально. Все це погіршує і без того непросту демографічну ситуацію в сільських населених пунктах, призводить до зменшення народжуваності, старіння і вимирання сіл.

Безліч проблем є у розвитку соціальної сфери на селі. Зруйнована мережа культурно-побутових закладів, недостатня кількість шкіл, дитячих садків, бібліотек, поганий стан більшості діючих закладів істотно впливають на якість життя сільських жителів. В багатьох населених пунктах відсутнє централізоване опалення, водопостачання, сільська дорожня-транспортна система не відповідає сучасним вимогам. Перестало функціонувати більшість підприємств побутового обслуговування в селах.

Недостатньо якісним є навчання в сільських школах, де кілька вчителів викладають усі предмети, відсутнє комп'ютерне забезпечення, тому сільські учні не завжди можуть

конкурувати з міськими при вступі у вищі навчальні заклади.

Ще однією проблемою є низький рівень медичного обслуговування, не вистачає кваліфікованих лікарів, обладнання та медикаментів. Зменшується кількість лікарень, фельдшерсько-акушерських пунктів, багато з тих, які функціонують, потребує капітального ремонту.

Незадовільним залишається стан земельних ресурсів. Споживацьке відношення до землі на протязі тривалого часу, намагання отримати максимальну вигоду при мінімальних затратах на збереження і відновлення родючості ґрунту, недотримання сівозмін, неправильна оранка схилів, необґрунтоване внесення добрив призвели до погіршення екологічного стану земель, що негативно позначається на врожайності сільськогосподарських культур.

Недосконалість законодавчо-правової бази регулювання орендних відносин та відносин власності на землю створюють умови для порушень прав селян, що віддають в користування земельні паї. Орендарі, які мають сотні гектарів землі, не зацікавлені в розвитку сільських територій.

Використання застарілої техніки зі значним рівнем зношення, високі ціни на паливе та насіння, низькі закупівельні ціни на вироблену продукцію, неможливість самостійно її реалізувати, відсутність дотацій та державної підтримки аграрного сектору стоять на заваді отримання селянином прибутків від своєї діяльності. Низька заробітна плата в сільському господарстві, нерентабельність виробництва більшості видів продукції рослинництва і тваринництва призвели до занепаду сільського господарства як основної сфери діяльності на селі, поставили під загрозу продовольчу безпеку, сільські товаровиробники втратили економічний інтерес і бажання працювати.

Сьогодні в Україні відсутня цілісна стратегія сталого розвитку сільських територій, що перешкоджає подоланню відставання села від міста за рівнем та умовами життя. Необхідно створити належні умови життя і праці сільських жителів, умови для збалансованого розвитку сільських територій в екологічному та економічному аспектах. Основними заходами, здійснення яких потрібно забезпечити найближчим часом, є наступні:

- визначення мети та основних принципів сталого розвитку на державному рівні;
- забезпечення цільової державної підтримки розвитку сільського господарства як основної сфери діяльності в сільській місцевості;
- створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва на селі шляхом зменшення оподаткування для новостворених підприємств та для підприємців, які створюють нові робочі місця;
- подолання відособленості села на основі розширення його зв'язків із містом;
- залучення інвестицій для облаштування сільської місцевості;
- сприяння самозайнятості населення шляхом стимулювання несільськогосподарських видів діяльності (зеленого сільського туризму, народних промислів);
- покращення умов реалізації селянами продукції особистих господарств;
- відродження сільських кооперативів, що дасть змогу виробникам придбати техніку для обробітку землі, виробництва продукції сільського господарства та можливість її реалізувати по прийнятних цінах;
- підвищення добробуту сільських жителів, забезпечення нормальних умов праці і відпочинку селян;
- фінансова підтримка землекористувачів, які проводять заходи з відновлення родючості ґрунту;
- створення умов для виробництва екологічно чистої продукції;
- запровадження безвідходної переробки сільськогосподарської сировини;
- виділення коштів на розвиток соціальної інфраструктури сільських територій;
- забезпечення відповідного рівня освіти в сільських школах, реалізація програм комп'ютеризації та «Шкільний автобус»;

покращення медичного обслуговування населення;
збереження та забезпечення функціонування існуючої мережі закладів культури;
покращення торговельного та побутового обслуговування населення;
забезпечення належного транспортного сполучення населених пунктів;
підтримка молодіжного житлового будівництва;
зацікавленість молодих спеціалістів шляхом надання соціальних пільг та гарантій, збільшення заробітної плати;
покращення демографічної ситуації та трудового потенціалу шляхом підвищення народжуваності на селі;
запровадження екологічно збалансованого, раціонального та ефективного землекористування.

Висновки. Забезпечення сталого розвитку сільських територій є важливим в контексті всього суспільства, оскільки сільське господарство забезпечує населення продуктами харчування, промисловість – сировиною для переробки, в селах є умови для рекреації та оздоровлення населення, багата культурна спадщина, мальовничі краєвиди, цікаві для туристів. Землекористування на території більшості сільських рад відповідає екологічним вимогам. Найбільші проблеми є в розвитку економіки та соціальної сфери сільських територій, які потрібно вирішувати на державному рівні. Для створення нормальних умов життя і праці сільських жителів та забезпечення вимог сталого розвитку необхідно провести ряд державних політико-правових, організаційно-економічних та техніко-технологічних заходів.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” від 19.09.2007 р. № 1158.
2. Горленко І.О., Лісовський С.А., Руденко Л.Г. Концепція збалансованого розвитку: принципи і механізми реалізації в Україні / Україна: географічні аспекти сталого розвитку. – Т.1. – Київ: Обрії, 2004. – С. 62-69.
3. Лісовий А.В. Сталій розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи // Економіка АПК. – 2007. - № 4. – С. 140-145.

Summary:

Gerasymiv Z. THE PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COUNTRY.

The problems of sustainable development of country are discussed in the article. The prospects of optimal development and the use the agropotential of territory have been grounded.

Надійшла 22.04.2009р.

УДК 911

Олена КАШИК

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ НАЙМАСШТАБНІШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРИРОДНИХ СИТУАЦІЙ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ У 2008 РОЦІ

Катастрофічні повені завдавали нашим пращурам багато біди, забирали життя людей, знищували вулиці, будинки, підтоплювали посіви, врожай. Тернопільщина далека від океанів і морів, але ріки на її території приносили людам і природі чимало несподіванок. У багатьох населених пунктах краю під час розливу рік Дністер, Серет, Горинь, Іква, Стрипа, Нічлава, Золота Липа і навіть потічків підтоплювало і підтоплює вулиці і провулки.

Дослідження в Україні природних катастроф: проводиться в рамках наукових підрозділів Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту від наслідків Чорнобильської катастрофи, НАНУ. Аналіз досліджень, присвячених вивченню стійкості геосистем до природних та антропогенних навантажень (Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, М.Д. Гродзинський, М.М. Приходько) показав, що є потреба в продовженні